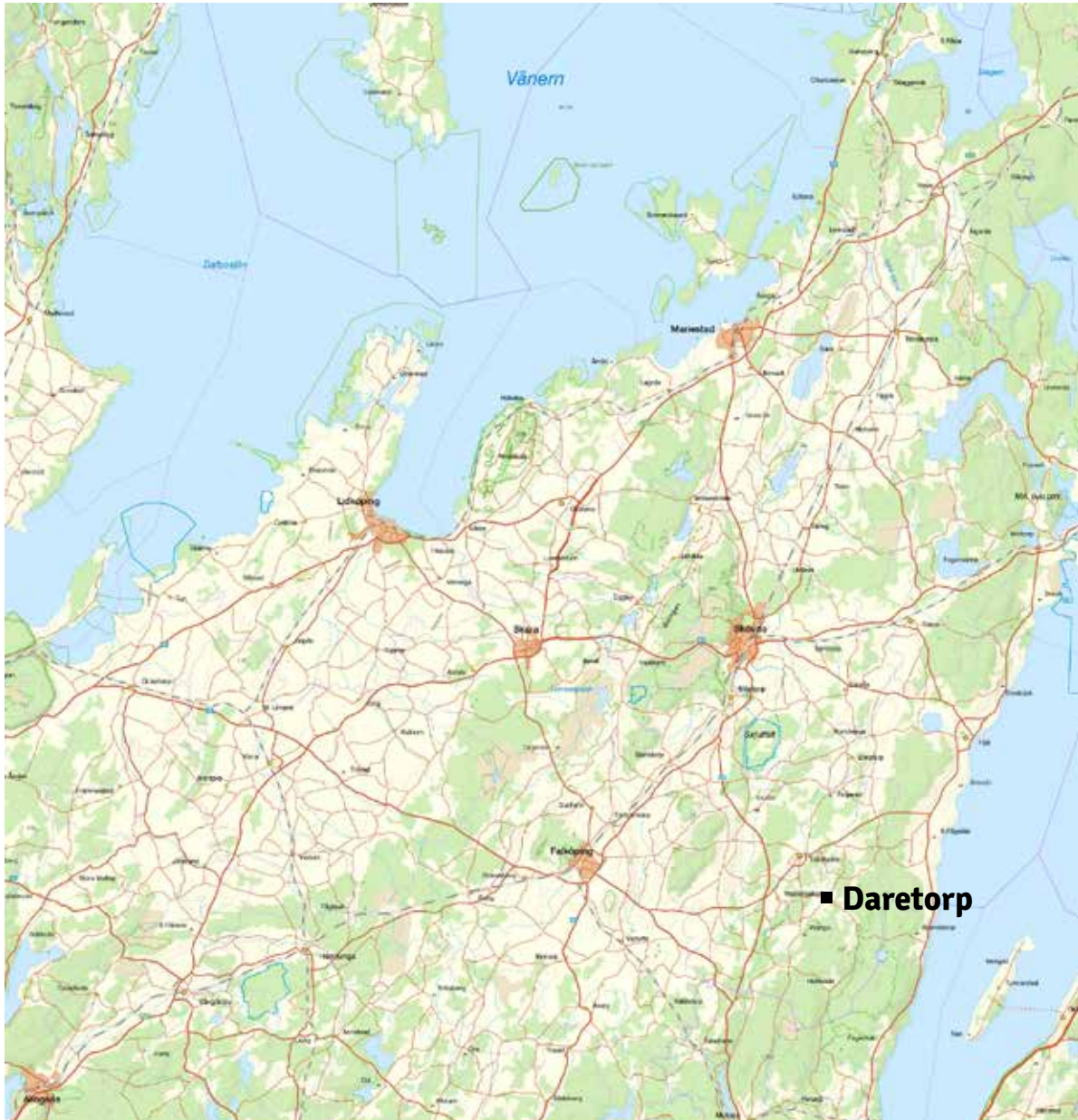

Daretorps kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
samt vård- och underhållsplan

Daretorps prästbol 4:1, Daretorps sn
Tidaholms kn, Västergötland, Skara stift

Robin Gullbrandsson
Byggnadsvårdsrapport 2018:16

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk mall: Robin Gullbrandsson

Västergötlands museum, Box 253, 532 23 Skara
Tel: 0511-260 00
E-post: info@vgmuseum.se
www.vastergotlandsmuseum.se

© Västergötlands museum 2018

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	6
Lagstiftning	9
Skadebilder och skötselråd	10
Daretorps socken	13
Historik	13
Beskrivning av kyrkogården	18
Sammanfattande karaktärisering av kyrkogården	21
Referenser.	23
Administrativa uppgifter	23

Bilagor

- Bilaga 1. Urval av kulturhistoriskt värdefulla gravar
- Bilaga 2. Inhägnader, grindpartier och andra anläggningar
- Bilaga 3. Föreslagna åtgärder 2019-2024
- Bilaga 4. Gravkarta

Inledning

På uppdrag av Tidaholms pastorat har Västergötlands museum tagit fram förslag till bevarandeplan för Daretorps kyrkogård samt utarbetat vård- och underhållsplan för denna. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2018. Urval av kulturgravar har diskuterats med uppdragsgivaren och hembygdsföreningen under hösten, rapporten sammanställts under vintern. Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson.

Syfte

Kyrkogårdar utgör en viktig del av landets kulturarv. Deras kulturvärden skyddas av Kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar skyddas också av Begravningslagen. Det åligger Svenska kyrkan att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kartlägga vari värdena består. En viktig del av värdena på kyrkogårdar ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

Vård- och underhållsplan respektive bevarandeplan för kulturgravar är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara vägledande vid prioriteringar, vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planerna skall även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av tillstånds- och bidragsärenden. Under föreslagna åtgärder finns instruktioner för vad som bör utföras under den närmaste femårsperioden. En del åtgärder kräver tillstånd från länsstyrelsen och särskilt åtgärdsprogram, till exempel för stenkonservering. Vård- och underhållsplanen bör uppdateras vart femte år.

Metod och disposition

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning samt fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriskt värdefulla gravar. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och foto-grafering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit Västergötlands museums arkiv (med kopior av handlingar och ritningar i Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm). Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Pastoratet har rätt att fritt bruka fotografierna.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska bedömningen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

I tabellform och på gravkarta presenteras bevarandeplanen för kulturgravar, följd av tabell över kyrkogårdens olika anordningar, deras konstruktion och tillstånd. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: Gravur klassade som 1 (högt kulturhistoriskt värde) i bevarandeplanen är gravar där upplåtaren (dvs kyrkogårdsförvaltningen) åtar sig deras bevarande som kulturgravar (gravar med innehavare blir aktuella som kulturgravar först vid återlämnande). Kostnader kopplade till deras bevarande skall täckas via Begravningsavgiften. Gravur klassade som 2 (kulturhistoriskt värde) kan hanteras på olika sätt, t ex kan de återanvändas (när värdet ligger i formen) eller bevaras på annan plats (när värdet ligger i inskriptionen) när behov så uppstår, en grusgrav kan förses med en ny vård. Avslutningsvis i rapporten sammanfattas föreslagna åtgärder för kommande femårsperiod i en tabell som kan fyllas i när åtgärder är vidtagna.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravningsseder är att platsen för begravingarna skall vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men i Västergötland var det vanligare att den var uppförd av timmer, kyrkogårdsbalkar, vars underhåll åtminstone efter reformationen sköttes hemmansvis. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Denna tradition avspeglar det gemensamma ansvaret för kyrka och kyrkogård likväl som övriga samfällda företeelser i allmogesamhället. Överlag i landet hörde det till ovanligheterna att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. I trakten kring Kinnekulle så gjorde den lättbrutna kalk- och sandstenen att många vårdar tillverkades i dessa material. Under medeltiden var det bara samhällets högsta skikt – prästerskap och medlemmar av stormannafamiljer – som hade råd med en gravvård i sten. Från

Ängskaraktär på Ornunga gamla kyrkogård, en bild av hur flertalet västgötska landsbygds kyrkogårdar såg ut ännu vid 1900-talets början.

1100- och 1200-talen finns på Västergötlands kyrkogårdar ett antal stavkorshällar, liljestenar och ett fåtal kistkonstruktioner bevarade. Det mest exklusiva läget var inne i kyrkan under golvet eller invid kyrkans sydmur där regnvattnet från den vigda byggnadens tak föll ned. På 1600-talet började det i bygden bli vanligt att respektive hemman satte upp kalkstenskor på sina ”grifteplaner”, med de gravlagdas initialer inhuggna. Adel och prästerskap gravlades ofta i egna gravvalv inne under kyrkans golv. Under stormaktstiden lät adeln i en del fall bygga speciella gravkor och över golvet eller på kyrkogården upphöjda sarkofager, s.k. tumbor, som täcktes med fint skulpterade lockhällar, ofta med de gravlagda i relief, vilket kallas porträttgravstenar. Sådana gravhällar tillverkades av kalksten på Kinnekulle i stor omfattning, särskilt i Västerplana under 1600- och 1700-talen.

Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttbetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården. Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort

Timrade balkar kring kyrkogården i Brandstorp på Hökensås, de enda i sitt slag som är bevarade i Sverige.

sett började förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många västgötska landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen började i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Upplysningstiden hade klarlagt sambandet mellan trångboddhet och dålig sanitet, vilket även inbegrep kyrkogårdarna med tätt och grunt liggande gravar där kropparna sällan hann förmultna innan de grävdes upp vid nya gravläggningar. Genom Kungliga Överintendentsämbetet, sedermera Kungliga Byggnadsstyrelsen, skulle staten ansvara för att nya begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda. Ungefär vid samma tid förbjöds nya gravsättningar inne i kyrkorna, också det av hygieniska skäl.

Runt om i landet anlades begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga, ibland saknades de helt.

Med 1800-talets slut industrialiserades gravvårdsproduktionen och stenvårdar kunde beställas av långt fler än tidigare. Stenhuggerierna tryckte kataloger där man kunde välja mellan ett brett sortiment av vårdar i olika stenslag, mest omtyckt var granit och vid sekelskiftet 1900 framförallt svart diabas som bröts i bland annat Skåne. Formspråket tog sin inspiration från antika förebilder som obelisker och kolonner, fornnordiska som bautastenar eller naturen som avkapade trädstammar. Med dessa katalogvårdar så dog

Ett koncentrat av 1800-talets romantiska kyrkogårdsideal som sidhuvud på ett gravbrev.

de lokala hantverksmässiga gravvårdstraditionerna och användningen av lokala material snabbt ut. Det var dock fortsatt så att stenvårdar var kostsamt. Resliga gravvårdar var ett uttryck för status och kom att prägla kyrkogårdarna, framför allt resta av självmotvetna och rätt välbeställda hemmansägare. För att motverka denna tävling i storlek så infördes under mellankrigstiden på många håll restriktioner i höjd för vårdarna, vilket fick till följd att de istället blev bredare, ofta komponerade som en del av stenramen (vilket får till följd att de ger ett stympat intryck när stenramen bortrationaliserats). Med folkhemmets framväxt reglerades även gravvårdarnas bredd och vi kommer fram till den låga rektangulära vård som kännetecknar efterkrigstiden och fortfarande produceras. Titlar var vanligt förekommande på vårdarna från 1800-talet och fram

till 1900-talets mitt, och då inte bara i de högre skikten. Många titlar är yrkestitlar och vittnar dels om yrkesstolthet och dels om respektive sockens olika näringsfång för hundra år sedan.

Trädkransen introducerades först på städernas begravningsplatser men nådde under 1800-talet allt fler landsortskyrkogårdar. Under 1800-talets romantik introducerades också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda grusgångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta dem med gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar finns minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar och begravningsplatser skyddas i såväl Kulturmiljölagen som Begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.
12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

[Väsentlig förändring av fast anordning kan vara:

- Borttagande eller förändring av inhägnad
- Ändring av vegetationens rumsskapande verkan
- Större ändringar av gravkvarter och gångsystem
- Åtgärder som i sig inte är väsentliga, men sammantaget kan förändra helhetsintrycket, till exempel borttagande av stenramar och staket kring gravar.]

Ersättning till Svenska kyrkan

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område. Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. Lag (1999:304).

Begravningslag (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Skadebilder och skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och andra anordningar på kyrkogårdarna är att de inte skadas utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga, det vill säga motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, påväxt och väder. Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten), smide och gjutjärn från 1800-talet och äldre bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller program.

Gravvårdar av sten

Mekaniska skador

En vanlig orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material. En annan orsak är nederbörd och påväxt. Liggande hällar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vädrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hällar rena från löv och grenar. Lösa bitar tas tillvara för limning i samband med konservering. Känsliga vårdar och hällar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning under vintern för att motverka frostsprängning, det är en förhållandevis billig åtgärd som i hög grad vidmakthåller en värdefull gravvård. Rostande förankringsjärn är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar så sprängs sten sönder. Ett viktigt arbete är utbyte av förankringsjärn mot rostfritt stål.

Rengöring

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta är det rent estetiskt, men det kan även vara avgörande för att inskriptionen skall kunna läsas och berätta stenens historia. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet (tolkning av inskription eller utsmyckning). Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid är vår och höst. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med hög-

Exempel på skador på vårdar av kalksten. Till vänster har rostande dubb sprängt sönder en sockel. Till höger har vatten trängt in i sprickor och på vintern frusit och sprängt bort bitar av stenytan med följd att inskriptioner på sikt kan gå helt förlorade.

1600-talsgravhäll som dels skadas av frostsprängningar vintertid, dels av gräsklippare.

Skyddstäckning vintertid är en bra förebyggande åtgärd på känsliga äldre vårdar i kalk- och sandsten, här ses en variant på Svenarums kyrkogård i Småland. Foto: Johan Nilsson, ur Kyrkogården 2016, nr. 2.

trycksvätt men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Gravstaket av gjutjärn, målat i svart och silver.

Påväxt av lavar har gjort inskriptionen svårläst.

Ifyllnad av inskriptioner

Inskriptionerna är en central del i varje gravvårds värde. Ofta kan det räcka med en rengöring för att en inskription skall framträda bättre. Men ibland behöver de fyllas i. Ett sådant arbete kan ofta utföras av egen personal med erfarenhet av sådant arbete. På mörkare vårdar av granit och gnejs – ofta med polerad framsida – har inskriptionen oftast varit förgylld. På ljusare vårdar av t.ex. kalk- och sandsten eller opolerad grå granit är det ofta svart linoljefärg. På förindustriella gravvårdar (fram till 1800-talets mitt) bör arbetet överlåtas åt stenkonservator.

Gravvårdar, staket och grindar av smide och gjutjärn

Objekt av smide och gjutjärn kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias objektet från rostbeläggning med stålborste – St2 – (i vissa fall kan försiktig blästring vara relevant, men det bör undvikas på äldre smide och tunnare gods). Därefter grundas järnet med mönja eller fosfatprimer och strykes två gånger med linoljefärg. Lagningar av smide anförtros åt smed med erfarenhet av historiska tekniker som vällning och nitning. Gjutjärn kräver också specialkompetens. Det går att reparera med svetsning, men kräver en hantverkare eller konservator med erfarenhet av gjutjärnslagningar.

Borttagna gravvårdar

Upplåtna gravvårdar som klassats som 2 i bevarandepplanen bör om möjligt stå kvar på sina platser. I det fall detta inte är möjligt är ett alternativ att erbjuda vården för återanvändning/omhuggning. Grusbäddar kan förses med en ny vård.

Daretorps kyrka och kyrkogård från öster.

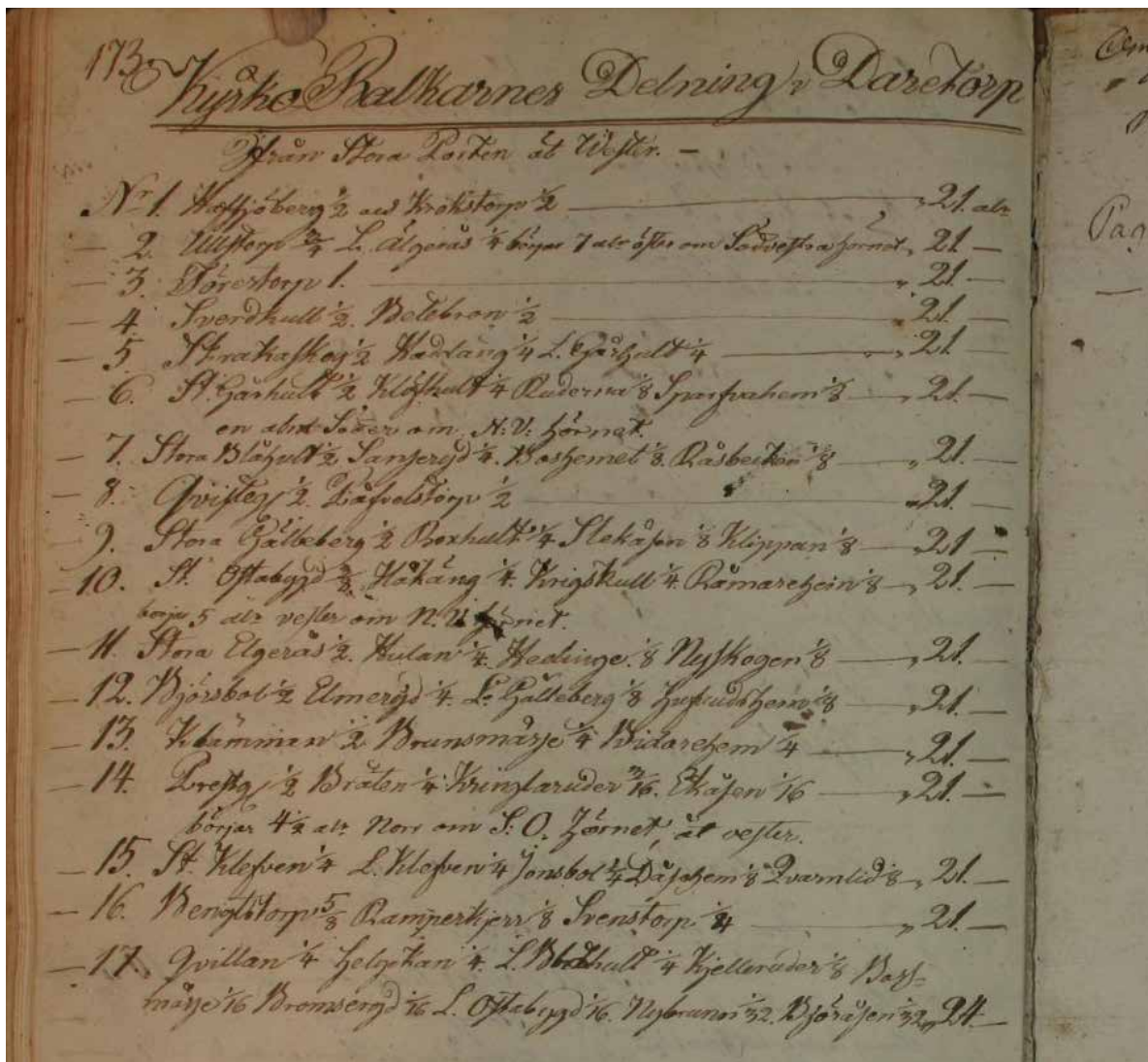
Daretorps socken

Daretorps socken omfattar en del av Hökensås högplatå och dess västra sluttning. Dominerande näringar har av tradition varit skogsbruk, hemslöjd och snickeri. Enligt 1564 års jordebok dominerades socknen av frälsehemman. Den enda större egendomen är dock Källefäll, där det 1765 etablerades en plåthammare. På Hökensås ligger en stor häradsallmänning där såväl Falbygds- som Visingsöbor hade stadgad rätt till timmer redan på 1200-talet. Den begränsade odlingsbygden är koncentrerad till socknens nordvästra del kring ån Yan. På den östra sluttningen ned mot denna är resterna av kyrkbyn belägen. Från denna härrör sannolikt socknens namn, vilket med ändelsen -torp indikerar att marken bröts under vikingatid - tidig medeltid. Kyrkplatsen är belägen nordväst om korsningen mellan vägarna från Madängsholm, Brandstorp och Mobacken. I backen nedanför i väster ligger prästgården med park och arrendatorsbostad. Direkt i söder ligger mellan kyrkogård och väg en skolbyggnad och på andra sidan vägen ett gammalt ålderdomshem samt ett flerbostadshus.

Historik

Daretorps kyrkogård har liksom kyrkan ursprung i tidig medeltid. Kyrkogårdens ursprungliga utsträckning är oklar. Sockenstämmoprotokoll från 1826-1829 ger dock information om vad som kan vara den första utökningen och större nyordningen av kyrkogården. Hittintills hade kyrkogårdens yta varit uppdelad efter hemman och verkligen börjat lida platsbrist. Frågan om nytt gravskick väcktes först av pastor vid sockenstämman den 16 maj 1796 och ger en målande bild av förhållandena, vilka knappast var unika för Daretorp:

Till at afskaffa hedniska vidskepelse och inrotade fördomar hos okunniga och blinda människor, hvilka genom okunnighet och vana blefvit fortplantade intill barn och efterkommande och förledt dem till orimliga tänkesätt om Religionens heligaste grundsanningar och den enda sanna Gudens dyrkan, blef på Pastors uti detta grannliga ärende föreställningar nu enhälligt samtyckt och beslutat, att utan afseende på de för hvarje hemman uti socknen särskilt indelta grifteplatser hädanefter låta begravva sina döda uti räta linier heller rader på kyrkogården såp väl på den norra som den södra sidan om kyrkan, och det utan något afseende på stånd eller kön,

Längd på delning av kyrkobalkarna efter hemman 1778, Daretorps kyrkoarkiv.

på det man måtte slippa at med rysning se de dödas kroppar och ben på kyrckogårdarne utur sina hviloställen upgrafne, af människor och kreatur nedtrampas och kringsläpas innan de ännu hunnit undergå förruttelsen.¹

Någon ändring tycks dock inte ha kommit till stånd förrän 1826 då även frågan om kyrkogårdens utökning kom upp till beslut vid stämmorna den 26 maj och 4 juni:

[Då kyrkogården] nu vore så fylld med lik att ingenstädes vore rum för nya utan att gamla grafvar skulle öppnas inann de dödas kroppar ännu undergått sin förruttelse, fattades det beslut att det skall kyrkogården utvidgas så väl åt den östra som den södra sidan [...] så snart detta blir verkställt åtogo sig socknemännen att till kyrkogårdens prydnad plantera vilda löfträn runt omkring kyrkomuren, hvar och en omkring sitt balkstycke.²

Vid denna tid var kyrkogården ännu hägnad med timrade balkar som sköttes hemmansvis, längder över föredling finns bevarade från 1763 och 1778.³ På flera ställen i protokollen påtalas eftersatt underhåll och

1 KI:2, Sockenstämmoprotokoll 1786-1831, Daretorps kyrkoarkiv.

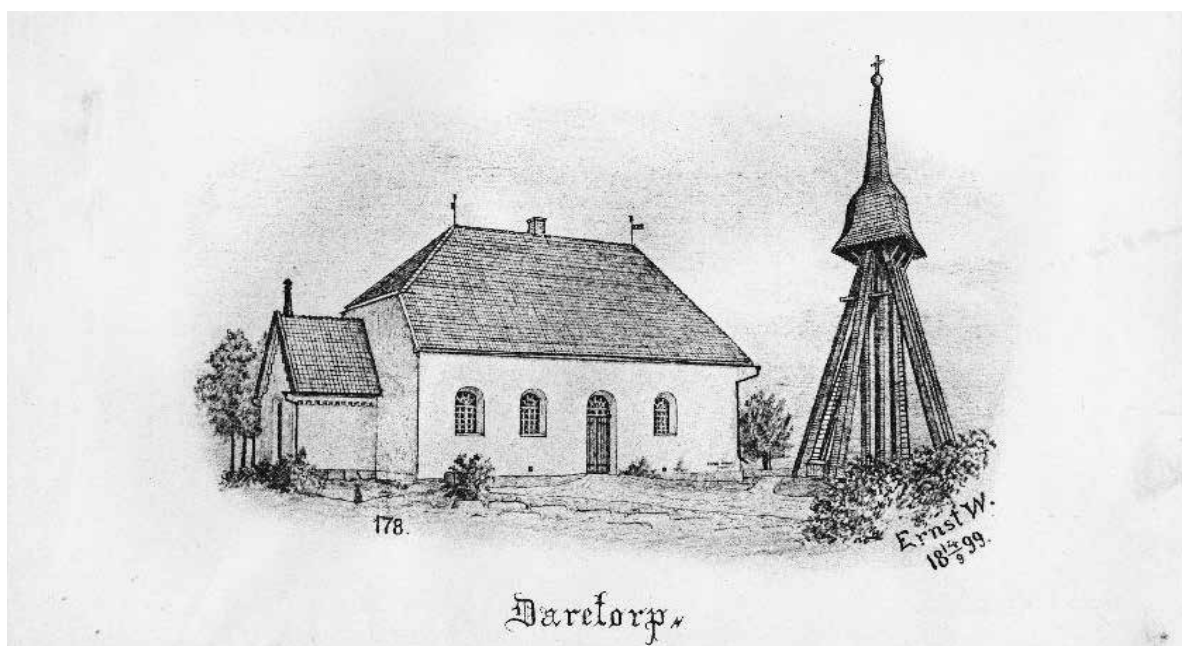
2 Ibidem.

3 L:3 Kyrkobalkslängd 1763, KI:3 Kyrkobalkslängd 1778, Daretorps kyrkoarkiv.

hot om vite. År 1829 tycks utökningen ha blivit verkställd och kyrkogården därmed fått sin nuvarande södra avgränsning. I protokollet för stämman den 17 maj står att "liken hädanefter i denna nya kyrkogården komma att i ordning efter hvartannat begrafvas". Vid stämman den 27 september beslutades att träffa akkord med stensprängaren Olof Widström från Ingemarstorp om uppläggning av stenmurar kring kyrkogårdens nya avgränsningar i söder och öster.⁴ I väster och norr tycks däremot balkarna ha varit kvar ännu 1875, då det vid kyrkostämman den 24 januari diskuterades om de kunde återbrukas till bygge av ny folkskolebyggnad.⁵ Vid okänt tillfälle kring 1900 har kyrkogården sedan utökats ytterligare åt öster till nuvarande utsträckning. Senast vid detta tillfälle har även väst- och nordsidan hägnats med stenmurar, i öster även med ett järnstaket. På en karta från 1835 över prästboställets ägor syns söder om kyrkan två bodar inritade, kanske benhus eller förråd och sockenmagasin, de var försvunna senast i slutet av seklet.

Detalj av karta över prästgårdens ägor från 1835 som visar kyrkogården med den utsträckning den fick 1829. Lantmäteriet.

Ännu 1899 markerades de flesta gravarna enbart av så kallade gravkullar, som här på Ernst Wennerblads teckning. ATA.

På teckning och fotografier från ca 1900 ser man att de flesta gravarna på kyrkogården utgjordes av små gravkullar utan vårdar, belägna i vad som närmast var en ängsmark. Först under loppet av 1900-talets första hälft började kyrkogården omvandlas i enlighet med städernas begravningsplatser till att få en tydlig

4 KI:2, Sockenstämmoprotokoll 1786-1831, Daretorps kyrkoarkiv.

5 KI:8, Sockenstämmoprotokoll 1851-1862, Daretorps kyrkoarkiv.

Fotografi taget kring 1900. före den sista utvidgningen åt öster, med 1829 års stenmur. ATA.

Fotografi av Carl Wilhelm Pettersson från 1916 där man ser att ytan öster om koret ännu är en ängsmark med gravkullar. ATA.

struktur med gravrader och kvarter definierade av grusgångar. Systemet med linjebegravning började mer och mer ge vika för köpta familjegravar med grusbäddar och olika typer av hägnader. Vid 1900-talets mitt var stora delar av kyrkogårdens södra och östra delar tämligen renodlade gruskvarter med familjegravar. Under senare delen av 1900-talet har sedan många grusbäddar, hägnader och gångar avlägsnats till förmån för med maskin lättklippta gräsmattor.

År 1986 gjordes kyrkogårdens senaste utvidgning, åt norr, med plats för 200 kistgravar, något särskilt urngravkvarter eller minneslund var då ännu inte aktuellt. Underlaget utarbetades av Jan-Erik Remneland. År 1991 uppsattes dagens belysningsarmaturer på kyrkogården.⁶ På 2000-talet har nya kyrkogården kompletterats med en askgravlund.

6 Västergötlands musei ämbetsarkiv.

Vykort från tidigt 1900-tal efter utvidningen österut. ATA.

Flygfotografi från 1900-talets mitt. Kyrkogården söder och öster om kyrkan består till största delen av grusade familjegravar, merparten med häckomgärdning. ATA.

Kyrkogården från sydost.

Beskrivning av kyrkogården

Översiktlig beskrivning av kyrkogården

Salkyrkan ligger med koret åt öster i den nordvästra delen av en rektangulär kyrkogård, vilken har en utstickande utvidgning från 1986 i nordost. Söder om kyrkan står klockstapel från ca 1700 och i öster mot utvidgningen ett bårhus från ca 1900. Gravarna är belägna i nord-sydliga rader. Ytan direkt norr om kyrkan är traditionsenligt föga nyttjad. Ljusarmaturerna på kyrkogården tillkom 1991.

Inhägnad

Kyrkogården omges i söder och öster av kallmurade stödmurar av gråsten. Den östra och sydöstra sträckan är anlagd kring 1900 av kilad respektive utvald fältsten som stödmurar mot den i öster högre liggande terrängen. Krönet är beväxt med mossa och sedum och har ett staket med svartmålade stolpar av gjutjärn skruvade i stenen och dito stålrör. Södra muren är en stödmur som når upp till 1,5 m av kilad respektive utvald fältsten, troligen lagd 1829. Innanför muren växer en gammal syrenhäck. Västra muren är en stödmur som i norr övergår till en vanlig mur. Utanför muren växer snöbärs- och syrenhäckar. Även i norr är en kallmur av fältsten. Västra och norra murarna är troligen från sent 1800-tal. Nya kyrkogården omges i öster av ett trästaket, i norr och väster av häckar med ölandstok. Sammanhållen trädrad kring gamla kyrkogården saknas. I öster finns en nyplanterad trädrad, i övrigt rör det sig om enstaka äldre lövträd.

Ingångar

Kyrkogården har fyra ingångar. Huvudingången i söder bör ha fått nuvarande utformning kring 1829. Den har stolpar stående kalkstenshällar som hålls på plats av urhuggning i sockelhällen och krönhällen. Framsidorna åt söder har inhuggna dekorativa fält som sannolikt burit en nu bortspjälkad inskription.

Södra ingången med grindar och stolpar, troligen från 1829.

Mellan stolparna hänger samtida pargrindar av smide, tillverkade av platt-, fyrkants- och bandjärn som nitats ihop. De är målade med svart färg. I öppningen finns en trappa av granit, den södra delen troligen från tidigt 1800-tal, de övre stenarna yngre. Ingången i öster är från ca 1900 med stolpar av granit med fasade kanter och dubbade klot. Mellan stolparna hänger smidda pargrindar från samma tid, tillverkade av fyrkants- och plattjärn som nitats, med dekor i form av kors och liljor. De är målade med svart oljefärg. Mellan gamla och nya delen av kyrkogården finns i öster ännu en ingång. Denna har moderna stolpar av svartmålade stålprofiler med korskrön. De smidda pargrindarna är äldre, troligen tillverkade ca 1900 för kyrkogårdens gamla ingång från norr. De är tillverkade av platt-, band- och rundjärn som nitats och har dekor i form av spjutspetsar. De är målade med svart oljefärg. Mot prästgårdens park finns en mindre öppning i muren.

Gångsystem

Mellan ingångarna och kyrkan löper raka asfalterade gångar.

Gravtyper

Medeltida gravkonst saknas på kyrkogården. Den äldsta vårdan är en kalkstenschäll från 1600- eller 1700-talet, återanvänd som trapphäll till sakristian. Gravvårdsbeståndet på kyrkogården spänner från 1800-talets mitt till idag. Till de äldsta vårdarna hör de i gjutjärn över bruksägarparet Norling från 1820 och 1862 samt en gjutjärnsvård från 1866. Från 1800-talets sista decennier och de första på 1900-talet finns ett relativt stort antal högresta "katalogstenar" i granit, ofta i form av obelisker eller bautastenar. Som regel har de eller har haft grusbädd med hägnad av stenram, staket eller häck. Dessa gravar bidrar mycket till upplevelsen av kyrkogården. En särpräglad gravtyp är de små planteringsramar av huggen kalksten som omgivit murgrönsbeväxta gravkullar på ensamgravar från förra sekelskiftet, fyra finns idag på kyrkogården. Dessa små ramar har varit vanliga i bygden. Av de tidigare frekventa gravkullarna på ensamgravar kvarstår i övrigt

Gjutjärnsvårdarna över brukspatron Norling (1862) med maka (1820) hör till kyrkogårdens äldsta vårdar, den senare har applicerad dekor och text, troligen i brons, vilket är ovanligt.

inget idag. Under mellankrigstiden blev formerna på vårdarna lägre och bredare. Flertalet av gravvårdarna på kyrkogården är från 1940-talet och framåt och har den tidens vanliga form, låg och bred, ett uttryck för ett mer jämlikt samhälle där graven inte längre har med status att göra. Samtidigt saknar dessa vårdar ofta den typ av information som olika former av titlar och yrkesbeteckningar gav på de äldre vårdarna.

Beskrivning av gravkvarteren

Kvarter 1

Kvarteret utgör den ursprungliga kyrkogårdens sydvästra del. Gravarna ligger i nord-sydliga rader i sammanhängande gräsmatta med vårdarna vända mot öster. De äldsta vårdarna återfinns längs muren i väster, i övrigt präglas beståndet av mellan- och efterkrigstidens låga vårdar. Ett fåtal av familjegravarna har bevarad grusbädd och stenram, däribland Zandréns påkostade familjegrav.

Kvarter 2

Kvarteren utgör kyrkogårdens sydöstra del. Gravarna ligger i dubbla nord-sydliga rader i sammanhängande gräsmatta. Gravvårdsbeståndet är blandat med flera påkostade familjegravar från decennierna kring 1900, bl.a. prästgravar och den stora stakethägnade Lundbladiska grusgraven, vilket betyder mycket för upplevelsen. En handfull gravar har kvar grusbädd.

Kvarter 3

Kvarteret upptar den ursprungliga kyrkogårdens östra del. Gravarna ligger i dubbla nord-sydliga rader i sammanhållna gräsmatta. Gravvårdsbeståndet utgörs nästan uteslutande av låga efterkrigstida stenar. Framträdande är däremot makarna Norlings gjutjärnsvårdar vid koret.

Påkostade familjegravar med vårdar i svart granit (diabas) präglar kvarter 2, den Lundbladiska graven omges av ett sirligt smidesstaket.

Kvarter 4

Kvarteret utgör den ursprungliga kyrkogårdens norra del och består av glesa nord-sydliga gravrader i sammanhängande gräsmatta. Det är tämligen få och ganska sentida gravvårdar. Längst i nordväst finns den påkostade von Essenska familjegraven.

Kvarter 5-7

Kvarter 5-7 utgör utvidgningen från 1986. Kvarter 5 upptar största ytan i mitten. Det är en sammanhängande gräsmatta med svag sluttning åt väster och ett centralt stråk av planterade lönnar. Lönn och rönn är även planterade längs staketet i öster. Kvarteret består av kistgravar i svagt böjda rader med låga vårdar från 1988 och framåt, en stor del av kvarteret är ännu outnyttjat. Kvarter 6 och 7 utgörs av urngravar längs rygghäckar söder och norr om kvarter 5. Vårdarna här är små liggare från 1988 och framåt. Söder om kvarter 6 är en större rabatt. Längst i sydväst är en askgravlund.

Kvarter 8 askgravlund

Kvarter 8 är anlagt som askgravlund med en kallmur av kilad fälststen i vilken metallplaketter fästs, den äldsta är från 2009. Invid muren finns ljushållare i svartlackat smide.

Sammanfattande karaktärisering av kyrkogården

Daretorps kyrkogård är samtida med den 1761 utökade medeltidskyrkan. Nuvarande utsträckning har kyrkogården fått genom utvidgning åt söder och öster 1829, öster kring 1900 och genom en avskild del i norr 1986. Kyrkogården omges av en aldrig kallmur med äldre grindparti i söder. Muren i öster har ett karaktärsskapande järnstaket från ca 1900. Sammanhållen trädkrans saknas idag, men murarna kantas på flera ställen av gamla syrenhäckar. Enbart huvudgångarna kvarstår idag och är asfalterade. Med något undantag spänner gravvårdsbeståndet från 1800-talets början till idag. På kyrkogårdens södra hälft finns flera karaktärsskapande gamla familjegravar med storskaliga vårdar, särskilt märks några av prästgravarna och den stakethägnade Lundbladiska graven, vilken är en av få som ännu har kvar grusbädd. I övrigt har

Utvidningen i norr kom till 1986.

grusgångar, grusbäddar och stenramar i hög grad avlägsnats under senare delen av 1900-talet till förmån för mer lättskötta gräsmattor. Till kyrkogårdens äldsta vårdar hör tre i gjutjärn, två av dem tillhörande ägarna till Källefalls bruk och särskilt iögonenfallande med sin placering invid koret. Flera gravvårdar med titlar berättar om näringarna i socknen under 1800- och 1900-talen.

Att tänka på i förvaltningen av kyrkogården:

- Stenmurar, smidesgrindar, staket och gångar är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Vårdar från 1800-talet och 1900-talets början är viktiga för upplevelsen av historiskt djup.
- Bevarade grusbäddar, stenramar och staket bör vidmakthållas och kan i något fall återanvändas för nya vårdar.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Landsarkivet i Göteborg. Daretorps kyrkoarkiv. Sockenstämmoprotokoll.

Västergötlands museums arkiv.

Informant

Daretorps hembygdsförening

Internet

Centrala soldatregistret, <http://www.ep.liu.se/databases/soldatregister/search.sv.aspx>

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. <http://www.bebyggelseregister.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Litteratur

Andréasson, Anna. *Gravvårdar i sten - ett mångskiftande kulturarv. Stad & land nr 184*. SLU.

Holmström, Erik & Orebäck Krantz, Elisabet, 1989, *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Tidaholms kommun*, Skara.

Vård av gravstenar. 2002. Riksantikvarieämbetet. <http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

Administrativa uppgifter

Handlingar

Västergötlands museums dnr: 3.5.2-2018-3

Beställare

Tidaholms pastorat

Projektledare

Robin Gullbrandsson, antikvarie, Västergötlands museum

Dokumentationsmaterialet förvaras i Västergötlands museums arkiv och på Tidaholms pastorsexpedition.

Den grekiske dödsguden Thanatos på Jaqueline Norlings gjutjärnskors från 1820.

Urval av kulturhistoriskt värdefulla gravar

Gravn.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/åtgärdsbehov	Fotografi
01 4	Kors av grå granit på sockel. 1958	KYRKOHERDE SVEN-GÖSTA TOLL 1901-1958 MAKAN BRITA 1918-2017	Klass 1 Prästgrav	
01 7-8	Låg vård av polerad svart granit. 1937	FÄRGAREN J. F. ÄRLIG 1860-1937 HUSTRUN ANNA 1871-1958 FR. YBRON	Klass 1 Vård med titel. Ärlig drev färgeriet vid Ybron från 1883 till 1920-talet.	
01 9	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1894	Fabrikör Petter Kämpe *9/1 1830 +15/4 1870 Anna Maria Kämpe *27/9 1822 +14/2 1894	Klass 1 Tidstypisk och karaktärskapande vård med titel. Kämpe var garvare i Älgarås.	
01 10	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1919	HÄR VILAR A. M. PETERSSON FR. ULLSTORP *1841 +1919 HUSTRUN ANNA *1841 +1930 SV. M.F.B. 623. SV. PS. 480.	Klass 1 Tidstypisk vård med referens till Missionsförbundets sångbok.	

01 11-13	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1893	<p>LANDTBRUKAREN L. J. RÅNGE FR. ULLSTORP *1834 +1893</p> <p>HUSTRUN LOVISA *1845 +1908</p> <p>SONEN KARL JOHAN *1882 +1918</p> <p>PAULI 1 BR. T. KOR. K. 15. V. 53. 54. SV. PS. 490 V. 5.</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
01 26	Rundbågig vård av polerad svart granit. 1901	<p>H. V. VÅR ÄLSKADE MODER ANNA C. JOHANSSON FÖDD NILSSON FRÅN SVÄNSTORP *24/2 1830 +28/11 1901</p> <p>ÄLSKAD I LIVET SAKNAD I DÖDEN JOH. UPPB. 21:4. SV. PS. 484</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
01 27	Rundbågig vård av polerad svart granit. 1911	<p>H. V. HEMMANSÄGAREN CARL F. JOHANSSON FRÅN SVENSTORP *9/2 1837 +15/12 1911</p> <p>VILA I FRID</p> <p>SONEN JOHAN CARLSSON *6/3 1867 +1/8 1944</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
01 30	Liten bautastan av polerad svart granit och två ramar av huggen kalksten med sedum. 1919	<p>ENKAN MARIA KRISTINA JONSSON *1844 +1919</p>	Klass 1 Tidstypisk vård med två för bygden vanliga kalkstensramar. Hon var frön Mönarp i Kinneveds socken.	
01 31-32	Liten vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1906	<p>H. V. JOHAN PETTER OLSSON fr. Ybron *11/10 1823 +24/12 1906</p> <p>och hans maka GUSTAFVA MARGARETA *14/5 1826 +17/3 1891</p> <p>Sv. Ps. 487</p>	Klass 1 Tidstypisk vård.	

01 33-34	Liten vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1919	<p>HUSTRUN GUSTAVA FAGER 1848-1919</p> <p>KARL FAGER 1841-1923</p> <p>SV. PS. 492</p>	Klass 1 Tidstypisk vård.	
01 41-44	Monumental stenramsgrav i grå granit med grusbädd. Vård i form av tempelgavel med pilastrar och flyglar. En håll i grusbädden. 1935	<p>GUST. ZANDRÉN *1860 +1935 FOLKSKOLLÄRARE I DARETORP 1883-1924 ANNA ZANDRÉN *1868 +1947 ELIN *1895 +1980 GUNHILD *1901 +1911</p> <p>HOVTANDLÄKAREN GUNNAR ZANDRÉN *1901 +1987 INGRID ZANDRÉN FÖDD UNGE *1900 +1968 BJÖRN *1927 +1968</p>	Klass 1 Karaktersskapande grusgrav med titlar. Frans Gustav Zandrén var kantor, organist och folkskollärare. Därtill satt han i styrelsen för Tidaholms sparbank samt hade kommunala förtroendeposter.	
01 54-55	Låg vård av polerad svart granit. 1946	<p>HANDLANDE F. H. LUNDSTRÖM *1862 +1946</p> <p>AUGUSTA LUNDSTRÖM *1861 +1944</p> <p>BOGSHULT</p>	Klass 1 Vård med titel. Lundström var handlare i Bogshult, kallad "Bogsahandlarn". Lavar.	
01 60	Låg av svar granit med relief. 1957	<p>Hemmansägaren Gustaf Karlsson *1878 +1957</p> <p>Anna Karlsson *1879 +1956</p> <p>Kvillan</p>	Klass 2 Tidstypisk vård med relief.	
01 83-85	Låg vård av svart granit. 1938	<p>SV.AMERIKANAREN KARL KARLSSON *1907 +1938</p> <p>ANTON KARLSSON *1922 +1923</p> <p>STENBACKEN</p>	Klass 1 Tidstypisk vård över svenskamerikan. Drunkade vid ett besök hos föräldrarna i Sverige.	

01 93-96	Vård av grå granit med grusbädd och stenram. 1937	HEMMANSÄGAREN L. JOHAN ANDERSSON 1850-1937 GUSTAVA ANDERSSON 1850-1909 DOTTERN ELLEN 1883-1890 FAMILJEGRAV FR. ULLSTORP	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande grusgrav.	
01 104-105	Låg vård av polerad grå granit. 1971	Svenskamerikanaren Johan Ekström *1890 +1971 Oskar Ekström *1901 +1987	Klass 1 Vård över svenskamerikan.	
01 115-116	Vård med volutformat krön i grå granit. 1926	BRÖDERNA JOHAN PETTERSON *1845 +1926 GUSTAV PETTERSON *1850 +1927 SV. PS. 257:11	Klass 1 Tidstypisk vård. Bröderna var välkända skräddare i Törestorp, söner till C. G. Peterson.	
01 117-122	Marmorkors på sockel av svart granit. 1941 Vård av grå granit. 1947	GUD ÄR KÄRLEKEN C. G. PETERSON *1833 +1917 HANS MAKÅ CHARLOTTA *1842 +1926 SONEN PASTOR FRITZ PETERSON *1866 +1941 TÖRESTORP	Klass 1 Vård av ovanligt material med titel. C. G. Peterson var skräddarmästare i Törestorp. Sonen Fritz var pastor i Skövde missionsförsamling 1897-1904. Vid sin pensionering 1933 gjorde han en jordenruntresa och besökte många missionsstationer.	
01 123-124	Marmorkors	KANTOR RAGNAR ADOLFSON	Klass 1 Vård av ovanligt material med titel. Adolfson bröjades som skräddargesäll hos bröderna Peterson. Var kantor, bibliotekarie, hembygdsforskare och skribent under pseudonymen "Ragge".	
01 133-135	Låg vård av polerad gråbrun granit. Grusbädd med stenram.	C. LUNDSTEDTS FAMILJEGRAV	Klass 1 Tidstypisk grusgrav. Bodde i Älgarås.	

01 143-144	Låg vård av svart granit.	FOLKSKOLLÄRARE PAUL GRAFSTRÖM FAMILJEGRÄV	Klass 1 Vård med titel.	
01 150-154	Låg vård av svart granit med flyglar, grusbädd och stenram. 1936	GOTTFRID JOHANSSON *1863 +1936 HANS MAKÅ OLIVIA *1857 +1928 HEDINGE DÖTTORAR RUTH *1896 +1897 HILLEVI *1904 +1905 SÖNER RADJE *1892 +1917 VILLBORG *1987 +1915	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
01 155-156	Låg vård av svart granit. 1958	ARVID GUSTAVSSON *1887 +1958 JULIA GUSTAVSSON *1893 +1923 KRUTTLE	Klass 1 Tidstypisk vård. Arvid var kommunalman, kyrkovård och drev såg och kvarn i Kruttle.	
01 165-166	Låg vård av grå granit. 1971	ÖVERSTE RICHARD ZANDRÉN *1890 +1971 HANS MAKÅ RUTH *1893 +1977	Klass 1 Vård med titel. Bror till hovtandläkaren.	
01 173	Bautasten av polerad svart granit.	ANDERS J. NYMANS FAMILJEGRÄV	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård. Nedlagd. Återuppsättes.	
01 190-191	Låg vård av polerad svart granit. 1953	SKOMAKAREN EMIL LARSSON *1887 +1953 HANS MAKÅ INGEBOEG *1889 +1959 BIDAREHEM	Klass 1 Vård med titel.	

01 203-206	Låg vård av polerad svart granit. Grusbädd med stenram. 1949	<p>CARL JOHANSSON *1845 +1920 HANS MAKÅ AUGUSTA *1855 +1929</p> <p>ADA *1877 +1949 AMALIA *1886 +1976 JUDIT *1896 +1952</p> <p>ELGARÅS</p>	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
01 227-229	Liten vinkelbruten vård av polerad svart granit och två liggare i samma material. 1906	<p>H. V. SMIDESMÄSTAREN C. R. GRAHN *16/7 1866 +16/12 1938</p> <p>AUGUSTA GRAHN FD. RYDSTÄTT *30/7 1870 +19/5 1906</p> <p>ELIN GRAHN FD. JOHANSSON *27/5 1876 +26/12 1966</p>	Klass 1 Tidstypisk vård med titel. Bodde på Varpaliden.	
01 233	Liten rundbågig vård av polerad grå granit. 1880	<p>PROSTEN JOHAN HJERPE *16/1 1814 +31/7 1880</p> <p>HUSTRUN MARIA *14/10 1826 +22/8 1899</p>	Klass 1 Tidstypisk vård med titel, prästgrav.	
01 240-241	Låg vård av gråbrun granit. 1932	<p>J. F. WEDBERG *1848 +1896</p> <p>HANS MAKÅ GUSTAVA *1843 +1932</p> <p>ZARA WEDBERG *1880 +1979</p> <p>1 KOR 15:54</p>	Klass 1 Tidstypisk vård. Zara arbetade i USA och blev förmögen. Kom sedan tillbaka till bygden med sin T-ford och sina katter och blev en lokal kändis.	
01 242-243	Liten vinkelbruten vård av polerad svart granit.	<p>WALLINS FAMILJEGRÅF</p> <p>WÅRDEN REST AF SON G.</p>	Klass 1 Tidstypisk vård.	

01 245	Liggare av svart granit.	CHARLOTTA NILSSON KLEVAN	Klass 1 Vård av linjegravtyp.	
01 256-257	Låg vård av polerad svart granit. 1937	HEMANSÄGAREN J. E. GUSTAVSSON *1866 +1937 HANS MAKÅ HULDA *1859 +1939 MÅLAREN RICKARD JANSSON *1888 +1952	Klass 1 Vård med titel. Jansson var anställd hos målarmästare Kjellander som utförde många arbeten åt Tidaholms bruk och Vulcans tändsticksfabrik.	
01 262-263	Låg vård av grå granit. Grusbädd med stenram och klot. 1931	ALFRID SVENSSON *1846 +1931 HANS MAKÅ IDA KRISTINA *1850 +1930 ST. GELLEBERG	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
01 265	Låg vård av grå granit. 1959	FRANS JOHANSSON BJÖRNÅSEN *1875 +1959	Klass 1 Tidstypisk vård. Frans var snickare, allkonstnär och välkänd tjuvskytt.	
01 285-286	Låg vård av polerad svart granit. Grusbädd med stenram. 1938	PER JOHAN KLAHR *14/5 1862 +20/1 1951 SARA MATILDA KLAHR *6/6 1863 +24/2 1938 BOGSHULT	Klass 1 Tidstypisk grusgrav. Gammal Daretorpssläkt.	
02 29-31	Flat obelisk av polerad svart granit och liggare. 1898	J. P. ANDERSSON FR. LYCKÅS *1820 +1898 FAMILJEGRAF SKOLLÄRARINNAN GUSTAVA JOHANSSON *4.10.1857 +23.10.1948	Klass 1 Tidstypisk vård. Vård med titel.	

02 42-44	Flat obelisk av polerad svart granit. 1874	<p>HÄR HVILA HEMMANSEGAREN JOHANNES LARSSON FRÅN NYSKOGEN *8/9 1823 +15/6 1874</p> <p>OCH HANS MAKA JOHANNA LARSSON *27/12 1826 +16/12 1881</p> <p>SAMT SÖNERNA JOHAN OCH KARL</p>	Klass 1 Tidstypisk vård.	
02 55-58	Låg vård av svart granit. 1937	<p>KYRKOVAKTAREN AUGUST LARSSON *1870 +1954 HANS MAKA GUSTAVA *1863 +1941 DOTTERN ANNA BREDING *1893 +1937 DOTTERSONEN KARL-ERIK BREDING *1917 +1954</p> <p>TÖRESTORP</p>	Klass 1 Vård med titel.	
02 65-67	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1898	<p>Landtbrukaren Carl Olsson *1837 +1898</p> <p>hustrun Mathilda Olsson *1836 +1933</p> <p>dottern Alfrida Pettersson *1865 +1910</p> <p>fr. Hulan</p>	Klass 1 Tidstypisk vård. Många av barnen utvandrade till USA.	
02 75-76	Vinkelbruten vård av svart granit med polerad dekor. 1904	<p>Hemmansägaren Joh. Andersson fr. Ålmeryd *1820 +1904</p> <p>hans hustru Maja Stina *1838 +1922</p>	Klass 1 Tidstypisk vård.	
02 109-110	Låg vård av polerad gråbrun granit. 1962	<p>SKOGVAKTAREN NILS BERGGREN *1897 +1962</p> <p>MAKAN RUTH *1903 +2002</p> <p>HAVSJÖBERG</p>	Klass 1 Vård med titel. Många generationer Berggren var skogvaktare på häradsallmanningen på Hökensås.	

02 119-120	Flat obelisk av polerad svart granit. 1887	<p>H. HV. INSPEKTOREN G. BERG BETEBRON *7/4 1809 +26/3 1887 OCH MAKA MARIA CHRISTINA *4/7 1818 +16/12 1895 SAMT DOTTER JOSEFINA *8/1 1847 +31/12 1889 PS. 488 v. 6. SON KARL BERG *15/5 1843 +10/5 1927 HANS MAKA KRISTINA *30/7 1872 +22/11 1935 SV. PS. 478.</p>	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel.	
02 140-141	Låg vård av gråbrun granit. 1986	KARL GUSTAVSSON - LÅNG *1897 +1986	Klass 1 el 2 "Sleka-Karl" var välkänd i bygden.	
02 142-146	Tredelad låg vård av polerad svart granit. Grusbädd med stenram av granit och smidesstaket målat i svart och silver. 1895	<p>LARS LUNDBLAD *1815 +1901 HANS MAKA MARIA LUNDBLAD *1812 +1895 INGRID LUNDBLAD *1897 +1976</p> <p>AXEL LUNDBLAD *1851 +1910 HANS MAKA ANNETTE LUNDBLAD *1855 +1931</p> <p>RUBEN LUNDBLAD *1886 +1936 REBECKA LUNDBLAD *1883 +1944 NAIMA LUNDBLAD *1889 +1964</p>	<p>Klass 1 Karaktärsskapande grusgrav, den enda med smidesstaket. Ruben Lundblad var direktör för Tidaholms sparbank och betydande kommunalman.</p> <p>Smidesstaket av band- och plattjärn med dekorativa slingor. Hörnstolparna är korskrönta och skruvade i ram. Rapporten skruvade i stolpar. Stolparna på långsidorna kröns av stjärnor. Målat med svart oljefärg, kröndekor i silverbrons. En kröndekor är lös, en annan håller på att lossna pga avrostad nit. En rapport deformerad pga rörelse i ram (justeras). Byte av rostade nitar, rengöring med stålborste, rostskyddsgrundning och målning med svart oljefärg resp. silverbrons.</p>	
02 147-149	Låg vård av grå granit samkomponerad med stenram och grusbädd.	PER EMANUEL SMEDBLADS FAMILJEGRAV	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande grusgrav. Bodde i Törestorp och var föreståndare för Daretorps missionsförsamling, vars första missionshus nu står på Fornbyn i Skara.	

02 167	Flat obelisk av polerad svart granit. 1905	SKOGVAKTAREN J. G. SKOGLÖF *26/3 1813 +25/6 1905 FRU CHARLOTTA SKOGLÖF FÖDD HJÄRPE *1/10 1814 +3/5 1888	Klass 1 Tidstypisk vård med titel. Var skogvaktare på häradsallmanningen på Hökensås.	
02 168	Liten stickbågig vård av grå granit. 1930	MARIANN JOHANSSON *27/6 +13/7 1930	Klass 1 Äldre barngrav.	
02 173- 174	Låg vård av gråbrun granit.	ANDERS BENGTTSSON STENÄNGEN SAMILJEGRAV	Klass 1 el 2 Tidstypisk vård.	
02 177- 178	Bautasten av polerad grå granit. 1914	HEMMANSÄGAREN J. BOSIN *1832 +1914 HUSTRUN KLARA BOSIN *1836 +1930 FR. ULLSTORP	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
02 185- 186	Låg vård av grå granit. 1962	INSPEKTOR NILS SVENSSON *1889 +1962 SIGNE SVENSSON *1887 +1981	Klass 1 el 2 Vård med titel. Inspektör på prästgården i Velinga.	
02 190- 191	Låg rundbågig vård av polerad svart granit. 1948	DET ÄR GUD, HAN SOM HAR LÅTIT OSS UNDFÅ SITT IN- SEGEL OCH GIVIT OSS ANDEN TILL EN UNDERPANT I VÅRA HJÄRTAN O. A. LARSSON *1861 +1948 HUSTRU ANNETTE LARSSON *1868 +1906 BROHOLM VILORUM	Klass 1 Vård med ovanlig inskriftion. Föräldrar till uppfinnaren Gustav Larsson, bärplockarens skapare.	

02 192-194	Obelisk av polerad svart granit. 1909	Organisten och Folkskolläraren Johan Sandin *1827 +1909 Familjegrav	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel.	
02 195-197	Bautasten av polerad svart granit. 1902	KYRKOHERDE ANDERS MAGNUS HULTBERG *1798 +1861 SELMA AMALIA HULTBERG *1837 +1868 BORMÄSTARE HERMAN WILHELM HULTBERG *1839 +1902	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård med titel. Prästgrav. Herman Wilhelm Hultberg var borgmästare i Falun och medlem av riksdagens andra kammare.	
02 198-199	Låg vård av svart granit. 1950	HANDELSBITRÄDET OSKAR REHN *1884 +1950 HUSTRUN ELISABETH *1891 +1914	Klass 1 Vård med titel.	
02 203-206	Låg vård av polerad svart granit med kolonner. Grusbädd med stenram. 1950	MAKARNA JOHAN JOHANSSON *1871 +1959 EMMA JOHANSSON *1873 +1950 KVILLAN	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
02 208-209	Låg vård av grå granit med dekorativt krön. Grusbädd med stenram.	WIKTOR JOHANSSONS FR. BRÅTEN FAMILJGRAV	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	

02 215-217	Bautasten av grå granit med polerad dekor. 1928	HEMMANSÄG. JOHAN NILSSON KVISTEGÅRDEN *1861 23/11 +1928 10/1 HANS MAKÅ IDA MATILDA *1861 17/11 +1937 5/8	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
02 218-220	Låg vård av svart granit. 1930	Murare Matts Andersson *1885 +1952 Naemi Andersson *1889 +1930 m. i 2:g. Sigrid Andersson *1897 +1955 Karlsberg	Klass 1 Vård med titel.	
02 223-230	Bautasten av polerad svart granit. Stenram, gräsbesådd. 1921	KYRKOHERDEN CARL WILHELM THÖRNQVIST *23/5 1832 +8/2 1921 OCH HANS MAKÅ ANNA THÖRNQVIST FÖDD SVENSSON *27/9 1844 +6/10 1933 JOH. 11:25. HILDUR *26/12 1870 +1/1 1960 MARTIN *18/4 1884 +1/4 1967 TORSTEN *22/2 1883 +31/3 1969	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande stenramsgrav. Prästgrav. Thörnqvist var en av de mest välkända predikanterna i stiftet och lockade folk från långt håll. Grusbädden gräsbesådd, återställs som grusyta.	
02 231-232	Låg vård av polerad svart granit. 1933	HEMMANSÄGAREN CARL AUGUST PETERSSON *1861 +1933 HANS MAKÅ ANNA CHARLOTTA *1859 +1918 ELMERYD EN TILLFLYKTSORT ÄR URTIDENS GUD OCH NERÅT STRÄCKA SIG HANS EVIGA ARMAR	Klass 1 Vård med ovanlig inskriftion.	
02 253	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1922	Karl Person fr Krogstorp *1849 +1922 Anna Person *1857 +1948	Klass 1 el 2 Tidstypisk vård.	

02 260-261	Låg vård av svart granit, grusbädd med stenram. 1948	HEMMANSÄGAREN GIDEON LUNDQUIST *1891 +1948 HANS MAKÅ ANNA *1888 +1962 GÄLLEBERG	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	
02 276-277	Låg vård av svart och grå granit. 1941	KRONOSKOGVAKTAREN ALEXANDER BERGGREN *1851 +1941 AUGUSTA BERGGREN *1858 +1927 HAVSJÖBERG	Klass 1 Vård med titel. Skogvaktare på häradsallmänningsen Hökensås, far till Nils Berggren.	
02 278-279	Bautasten av svart granit. 1927	LANDTBROKAREN JOHAN KARLSSON *1846 +1927 HUSTRUN KLARA *1850 +1933 UPP. 7:13.14 FR. BENGSTORP	Klass 1 Tidstypisk och karaktärsskapande vård.	
02 286-287	Låg vård av svart granit. 1930	SNICKAREN J. AUG. LINDSTRÖM *14/9 1856 +4/10 1930 ANNA LINDSTRÖM *7/9 1866 +11/4 1942 SONEN RAGNAR *12/3 1905 +20/1 1987 FR. SLEKÅSEN	Klass 1 Vård med titel.	
02 290-291	Låg vård av svart granit.	MAKARNA ADOLF OCH ANNA JOHANSSON	Klass 1 Liten tidstypisk vård med dekor.	
02 292-293	Låg vård av grå granit, grusbädd med stenram med stenklot.	A. J. JOHANSSONS FAMILJEGRÄV FR. BIDARHEM	Klass 1 Tidstypisk grusgrav.	

02 296-297	Låg gavel av grå granit till borttagen stenram. 1938	GARVAREN C. A. JOHANSSON *1855 +1940 JOSEFINA JOHANSSON *1870 +1938 ELGARÅS	Klass 1 Vård med titel som minner om garverinäringen på orten.	
02 305-306	Liten vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1938	MJÖLNAREN A. G. ANDERSSON *1854 +1938 HANS MAKÅ SOFIA ANDERSSON *1846 +1932	Klass 1 Vård med titel. Drev Rampekärrens kvarn.	
02 322-323	Låg vård av polerad svart granit. 1947	F. D. SOLDATEN KARL LINDSTRÖM *1870 +1947 HUSTRUN IDA *1871 +1938	Klass 1 Vård med titel. Troligen Karl Linus Lindström som var indelt soldat i Sörgårdens rote i Södra Fågelås, Kåkind's kompani.	
02 334-335	Låg vård av svart granit, grusbädd med stenram.	JOHAN KARLSSONS FAMILJEGRÅV FR. BOSSHÄMMET GLÖM EJ GUD DIN SKÅPARE	Klass 1 Tidstypisk grusbegrav.	
02 350	Bautasten av polerad svart granit. 1914	MATILDA ANDERSSON FRÅN HADDÅNGEN *30. JUNI 1848 +21. JULI 1914	Klass 1 Tidstypisk vård. Flyttad hit.	

02 351	Nygotisk gjutjärnsvård med genombrutet krön, målad med svart oljefärg. Nitade krabbor, korsblommor och kors av brons. 1868	CLARA MARIA ANDERSSON FRÅN HADDÄNGEN FÖDD D. 13 OCT. 1846 - DÖD D. 22 JUNI 1866 SV. PS. 484 OCH 468:13,14. UPPB.B. 7:13,17	Klass 1 En av få bevarade gjutjärnsvårdar. Flyttad hit. Flera av de nitade krabborna på krönet är bortbrutna. Kors bortbrutet. Färgsläpp och rost. Stålborstas, rostskyddsgrundas och stryks två gånger med svart oljefärg.	
02 352	Flat obelisk av polerad svart granit. 1874	ANDERS ANDERSSON från Haddängen *15/2 1800 +13/2 1874 Hans hustru MARIA ANDERSSON *30/7 1811 +13/12 1891 Joh. Ev. 11:25.26.	Klass 1 Tidstypisk vård. Flyttad hit.	
02 353	Vinkelbruten vård av polerad svart granit. 1898	JOHAN PETTERSSON *23/5 1824 +20/10 1898 OCH HANS MAKAS FREDERIKA PETTERSSON *25/5 1829 +16/6 1874 FRÅN MYNTÅSEN	Klass 1 Tidstypisk vård. Flyttad hit.	
02 354	Två små rundbågiga vårdar av polerad svart granit och ett svartmålat gjutjärnskors. 1895	HÄDDA v. HAUGVITZ *23/8 1817 +29/6 1895 PS. 488 v. 6. [kors utan inskription] AUG. KARLSSON *1845 +1901 HISTRUN ANNA *1847 +1902 BARNEN	Klass 1 Tidstypiska vårdar, en av få gjutjärnsvårdar. Flyttade hit. Bodde på Agnetorp. Gjutjärnskorset är målad med svart oljefärg. Rostangrepp. Stålborstas, rostskyddsgrundas och stryks två gånger med svart oljefärg.	
03 8-9	Låg vård av grå granit. 1947	CLAES SVENSSON 1870-1947 HANS MAKAS ADA 1872-1934 SONEN GILLIS 1900-1921 DOTTERN EBBA 1910-1973 HUVUDSHEM	Klass 1 Tidstypisk vård. Svensson var predikant och kolportör, verkade i missionshuset i Elmeryd.	

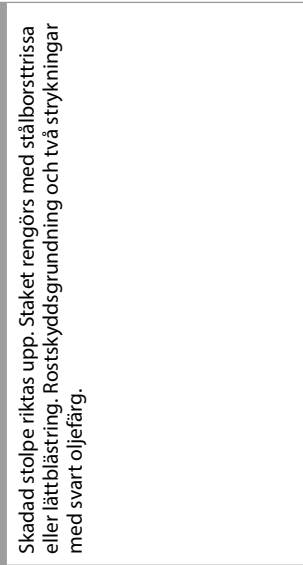

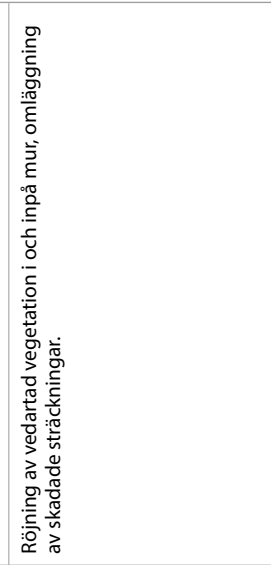
03 25	Liten vård av grå granit. 1908	SKRÄDDARE J. WÄTTERLUND	Klass 1 Vård med titel. Bodde på Furubacken.	
03 48	Gjutjärnskors med fastnitad dekor och text av brons (ängel med nedåtvänd fackla och fjärlil). I övrigt målad med svart oljefärg. Granitsockel. 1854	Fru Jacqueline Norling född Muhr d. 8 Febr. 1820 död d. 3 Jun. 1854 Sv. Ps. No 490.	Klass 1 Monumental gjutjärnsvård, möjligen gjuten på Källefalls bruk. Färgsläpp och rost. Målade ytor (ej brons) stålborstas, rostskyddsgrundas och stryks två gånger med svart oljefärg.	
03 49	Nygotisk gjutjärnsvård med krabbor och kors, dekor av korslagda facklor. Målad med svart oljefärg. Granitsockel. 1862	BRUKSPATRON L. F. NORLING FÖDD D. 2 APR. 1816 DÖD D. 9 DEC. 1862 PS. 488 V. 2.3.4.	Klass 1 Monumental gjutjärnsvård. Norling drev Källefalls bruk med plåt- och kopparhammare. Troligen är vården gjuten där. Smärre färgsläpp och rost. Rost stålborstas, rostskyddsgrundas och bättringsmålas med svart oljefärg.	
03 76-77	Låg vård av polerad svart granit. 1944	SMIDESMÄSTARE J. I. KLAHR *1888 +1944 HANS MAKÅ ANNA *1890 +1968 ST. GÄLLEBERG	Klass 1 Vård med titel. Klahr var smed och välkänd vagnmakare i bygden.	

04 1-10	Bautasten och liggare av grå granit. I hörnen av borttagen grusbädd fyra stenplattor med gjutjärnsurnor. 1911	<p>JOHAN VON ESSEN *6/1 1856 +31/7 1911 LOUISE VON ESSEN F. RUDBECK *13/4 1858 +16/9 1946 MAGNUS VON ESSEN *8/7 1893 +30/11 1913 FRITZ VON ESSEN *22/11 1886 +14/7 1914 HENRIK VON ESSEN *2/12 1889 +1/6 1953 ALLAN VON ESSEN *30/7 1885 +2/2 1959</p> <p>FAMILJEGRÄV</p>	Klass 1 Monumental familjegrav. Von Essen ägde Källefalls bruk i socknen.	
04 12	Låg vård av svart granit. 1958	<p>Karl Johansson *1888 +1958</p> <p>Törestorp</p>	Klass 1 Tidstypisk vård. "Fransakar!" var socknens skivare och hade hand om sjukkassan.	
04 21-23	Stickbågig vård av polerad grå granit. 1971	<p>KYRKOHERDEN JOHN HERIBERT TIDSTRAND *17/1 1888 +11/4 1971</p> <p>ELSA TIDSTRAND *27/3 1896 +28/1 1991</p> <p>DOTTERN ANNA *27/9 1919 +22/11 2014</p>	Klass 1 Vård med titel. Tidstrands skrev en bekant memoarbok.	
04 81-82	Två stenramar av kalksten med grusbädd. 1903/1928	[ingen inskription]	Klass 1 Lokal typ av små stenramsgravar. Anders Andersson 1825-1903 och Klara Andersson 1842-1928. Återplantera vintergröna i dem.	
04 89	Kors av svart granit.	TEODOR BAND	Klass 1 Band var en välkänd personlighet i bygden. En av de sista som i sin barndom såldes på auktion.	

IN 1	Liten låg vård av svart granit. 1950	TROTJÄNARINNAN AUGUSTA LEVANDER *1882 +1950	Klass 1 Vård med titel. Arbetade bl.a. på Broholm. Lutad mot kyrkogårdsmur i norr.	
IN 2	Häll av kalksten. 16-1700-tal.	[bortnött inskription]	Klass 1 Gravvård av hög ålder och lokalt material. Ligger som trapphäll till sakristia. Äldre spricka med brukslagning.	
IN 3	Natursten	[utan inskription]	Klass 1 Enligt traditionen rest över hjälppräst som bodde i Kvistegården och antogs ha tagit sig själv av daga. Hans svåger som var hejderidare på Kvistegården skall på sin dödsbädd ha erkänt att han dödat honom.	

Inhägnader, grindpartier och andra anläggningar

Fotografi	Objekt	Skadebeskrivning	Prioritet	Föreslagna åtgärder
	<p>Kallmurad stödmur av vald och kluven fältsten i öster och sydost, ca 1900. 0,8 m h, 0,9 m br. Staket av svartmålade stålror, med 2 m mellanrum i svartmålade gjutjärnsstolpar, skruvade i sten. Mossa och sedum på murkrön.</p>	<p>Sista stoppen i nordost är påkörd och sned. Färagsläpp och rost förekommer på hela staketet.</p>	2	<p>Skadad stolpe riktas upp. Staket rengörs med stålborstrissa eller lättblåstring. Rostskyddsgrundning och två strykningar med svart oljefärg.</p>
	<p>Kallmurad stödmur i söder och väster av kluven och vald fältsten, ca 1829 resp sent 1800-tal, 1,2-1,5 m h och 0,9 m br i S. 0,9 m h och 1,2 m br i V.</p>		3	
	<p>Kallmur i norr, 1800-tal, av kluven och vald fältsten. Krön beväxt med sedum och mossa.</p>	<p>Två kalvande partier på insidan, vedartad vegetation i mur, träd på nordsidan växer in i muren, utrasade stenar på nordsidan.</p>	2	<p>Röjning av vedartad vegetation i och in på mur, omläggning av skadade sträckningar.</p>

	<p>Ingång i söder. Smidda pargrindar av platt-, band- och fyrkantig järn som nitats ihop, ca 1829, målade med en modern blanksvart färg. Stolpar av kalkstenshällar som hålls på plats av urhuggningar i över- och underliggare. Ristade inskriptionsfält åt söder.</p>	<p>Inskriptionsfält på båda stolparna i hög grad bortspjälkade med påväxt av lav. Västra stolpens ena häll är ner till sprucken i två delar och har gammal lagning med järnklamrar, en syren växel i sprickan. Även i den östra stolpen växer en syren som spränger sönder konstruktionen. Krönhällarna är mycket bevuxna med mossa och har sprickor och kraftiga spjälkningar.</p>	1	<p>Stolparna är i behov av en omfattande restaurering som innebär att hållarna plockas isär, all vedartad vegetation rensas bort, lagning av hållarna, vid behov utbyte mot nya delar av kalksten i samma bearbetning när en lagning inte längre är möjlig.</p>
	<p>Ingång i öster. Smidda pargrindar av nitade platt- och fyrkantig järn från ca 1900. Målade med svart oljefärg. Grindstolpar av huggen granit med dubblade klot från samma tid.</p>	<p>Enbart smärre färgsläpp och rostangrepp.</p>	2	<p>Viss bättringsmålning.</p>
	<p>Ingång i öster, nya kyrkogården. Stolpar av svartlackat profilstål från 1986. Smidda pargrindar av platt-, band- och rundjärn från ca 1900, nitat, målat med svart oljefärg.</p>	<p>Enbart smärre färgsläpp och rostangrepp.</p>	2	<p>Viss bättringsmålning.</p>
	<p>Trästaket, 1986.</p>	<p>Uttorkat.</p>	2	<p>Oljas.</p>

Föreslagna åtgärder 2019–2024

Objekt	Åtgärd	Prioritet	Viktiga åtgärder	År
Kyrkogårdsmur	Rensning av vedartad vegetation längs norra muren. Omläggning av muren. Offert tas in från entreprenör med erfarenhet av kallmurning.	2		
Staket i öster	Sista stolpen i norr riktas upp. Rengöring med stålbortrissa/lättläster, rostskyddsbehandling, två strykningar med svart oljefärg.	2		
Södra ingången	Restaurering/konservering av grindstolparna. Offert tas in från stenkonservator/entreprenör med erfarenhet av stenrestaurering.	1		
Östra ingångarna	Grindar bättringsmålas. Kan göras av pastoratets egen personal.	2		
Gravvård 01 173	Vård återuppsättes.	2		
Gravvård 02 142-146	Justering av stenram, riktning av rapport, byte av rostade nitar, stålborstning, rostskyddsbehandling och målning med svart oljefärg och silverbrons. Offert tas in från entreprenör med erfarenhet av traditionellt smide.	2		
Gravvård 02 223-230	Grusbädd återställs.	2		
Gravvårdar 02 351 & 354, 03 48 & 49	Vård stålborstas, rostskyddsgrundas och stryks två gånger med svart oljefärg. Bronsbokstäver och reliefer på 03 48 får inte övermålas. På 03 49 ev enbart bättringsmålning.	2		
Gravvårdar 01 30, 04 81-82	Återplantering med vintergröna i stenramar.	2		

Gravkarta

De gravar som bedöms ha ett kulturhistoriskt värde har markerats med en 1:a eller 2:a.

 1: Grav markerad med svart ram bedöms ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Vårdar och tillhörande anordningar (grusbäddar, stenramar, staket, häck- eller trädplanteringar etc) får inte flyttas eller förändras utan bevaras på plats för framtiden.

 2: Grav markerad med röd ram bedöms ha ett kulturhistoriskt värde. Om möjligt bör grav och tillhörande anordningar bevaras på plats. Beroende på vari värdet består kan vården om så är nödvändigt uppställas på annan plats eller återvändas, en grusgrav förses med ny vård.

Askgravlund

07

05

06

08

03

IN 1

04

IN 2

02

01

IN 3